

svojim radom ostavio duboki trag u životu svog naroda od zadnjih desetljeća prošlog kroz cijelu prvu polovicu našeg stoljeća sve do današnjih dana, navršio je u izbjeglištvu u Švicarskoj devedeset godina života.

Dr. Vinko Krišković se rodio 16. svibnja 1861. u Senju. Nakon odlično završenih pravnih studija u Berlinu i Beču, Krišković je odbio ponuđeno mu mjesto docenta državnog prava na bečkom sveučilištu. Kao mladi idealista, smatrao je da mu je mjesto u Hrvatskoj, gdje su nakon 1848. srednji stalež i inteligencija preuzeli političko vodstvo iz ruku feudalaca. Od svog prvog nastupa u javnom životu, Krišković je posvećivao sve svoje sile narodu iz kojega je potekao. Kao gotovo svi istaknuti javni radnici njegove i mnogih kasnijih generacija i Krišković je u svojoj mladosti pripadao Starčevićевой Hrvatskoj stranci prava. Nakon svršenih studija živio je u Senju od vlastitog imetka posvetivši se posve naučnom radu, a poslije je stupio u službu zemaljske vlade u Zagrebu, postavši odmah vladin perovođa. Kako se u to vrijeme nalazio u Hrvatskoj na vlasti Khuen, Krišković se kao pravaš i hrvatski rodoljub našao pred velikim problemom u svojoj savjesti. Tek kada je imao garancije da će moći raditi samo po zakonima i po svojoj savjesti, ušao je u službu. Khuen se stvarno držao svoje riječi i nije vršio na njega nikakvog pritiska. U službi kod zemaljske vlade, najznačajnije Kriškovićevo djelo iz tih vremena je *Zakon o hrvatskoj kućnoj zadruzi*.

Krišković je međutim imao želju da prijede na sveučilište, što je doskora i ostvario. Kao profesor upravnog prava (o kom je napisao i knjigu) na zagrebačkom sveučilištu vršio je nekoliko decenija snažan utjecaj na generacije hrvatskih pravika, sve dok nije 1927. umirovljen nakon punih godina službe. Njegova su predavanja na zagrebačkom sveučilištu bila postala tako čuvena da su na njih hrlili ne samo pravnici, nego i brojni drugi slušači. Ona su prešla okvir redovne sveučilišne poduke i postala kulturni događaj prvoga reda.

God. 1913. ušao je Krišković u Hrvatski Sabor, izabran za narodnog zastupnika u kotaru Gospić na listi Hrvatsko-srbske koalicije. Malo zatim postaje podban Hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade u Zagrebu i na tom mjestu ostaje za vrijeme sudbonosnih godina cijelog Prvog svjetskog rata. Neprocjenjive su usluge koje je Krišković na tom odgovornom mjestu učinio hrvatskom narodu. Mi ćemo spomenuti samo neke:

1. Spasio je hrvatske zemlje od presizanja austrijske soldateske.
2. Spasio je cijeli niz Hrvata u drugim krajevima koji su bili progonjeni (Ivo Vojnović na pr.)
3. Uredio je da je Hrvatska-Slavonija prehranjivala ostale hrvatske krajeve (Dalmaciju, Hercegovinu, Istru).

4. Raspravljao je s kraljem Karlom Habsburškim o trialističkom preuređenju Monarhije. Sproveo je da se u inauguralnoj diplomi i prisezi kralja Karla kod krunisanja istakne dualizam ugarske i hrvatske državnosti i time osigurao sjedinjenje Dalmacije pristankom svih zainteresiranih stranaka.
5. Inicirao je medicinski fakultet u Zagrebu.
6. Radio na ekonomskoj autonomiji zemlje posvećujući posebnu pozornost elektrifikaciji.
7. Obraćao je punu pažnju sirotinji i njezinoj socijalnoj zaštiti.

Za vrijeme tih ratnih godina Krišković je tako predano služio Hrvatskoj, da bi teško bilo naći sličnog primjera. On je bio od prvog časa uvjeren da će Monarhija izgubiti rat, ali nije vjerovao da će poraz donijeti i njezino cijepanje. S položaja podbana pazio je da odgovornost za ratnu politiku u "Trojedinici" ne padne na hrvatsko-srbsku koaliciju pa je diskretno i posredno štitio one hrvatske stranke koje su se zalagale za ideju ostvarenja hrvatske državnosti. Htio je da bi one nakon rata u novoj situaciji mogle pred svijetom neokaljane i neokrnjene zastupati narodne ideale. Krišković je vjerovao da narod mora svojim političarima podijeliti uloge, da treba davati ljude za svaku situaciju pa ih i žrtvovati, ako i kada to zatraže narodni interesi. On sam se bio prihvatio jedne od tih uloga.

Nakon svršetka prvog svjetskog rata Krišković se povlači iz političkog života. Aleksandar Karađorđević, ondašnji regent novostvorene kraljevine SHS poziva ga na suradnju, ali on odbija. Neumorno nastavlja svojim književnim i naučnim radom u koji sada ulaže sve svoje sile. Posebnu pažnju posvećuje jednom novom području: piše političke eseje, obrađuje suvremene probleme i prevodi klasična djela političke literature. Među najznačajnija njegova djela s tog područja ide *Anglia – docet* (iz. Moderne Knjižnice) gdje je dat savršen prikaz britanske ustavnosti i neoborive moralne snage demokracije. Spominjem nadalje njegovu zbirku eseja *Širom svijeta gledano i viđeno*, te političku brošuru *Dokle smo došli*.

Kriškovićeve političke eseje nije još nitko do danas u hrvatskoj književnosti i politici dostigao. U tom on ostaje nenadmašivi uzor i majstor. Temeljna Kriškovićeva ideja je bila da putem tih eseja djeluje na politički odgoj hrvatskog društva, da svoj narod upozna s "političkim umijećem", pružajući mu primjere onih naroda, koji su to umijeće najviše razvili, a to su Anglosasi.

Cijelog svog života, gotovo svake godine, Krišković vrlo mnogo putuje po Europi, proučava, analizira prilike u raznim zemljama, uvijek s jednim jedinim ciljem: da ta iskustva prenese u svoju domovinu i da je njima obogati.

Nakon umirovljenja na sveučilištu bacio se na proučavanje Shakespeare-a. Preveo je u stihu gotovo sva njegova djela, napisavši svakome uvodni esej. On je ujedno i najpoznatiji shakespeare-olog.

Otkad je obnovljeno *Hrvatsko Kolo* Matice Hrvatske pisao je u njemu svake godine sve do 1941. historijsko-filozofske eseje kao uvodnike.

U Maloj Knjižnici Matice Hrvatske izišla su njegova djela *U svijetu paradoksa* (u dvije knjige), *Svjetska kolonijalna politika* i *Na izmaku ove naše demokracije*. Od njegovih prijevoda ističu se: *Moderni engleski eseji* (izbor iz Huxley-a, Strachey-a i dr.), *Giocondin podsmjeh* od Huxley-a – koji su također izišli među izdanjima Matice Hrvatske, te *Maslina i drugi esej* isto od Huxley-a, u i izdanju HIBZ-a.

Ovoj nepotpunoj bibliografiji Kriškovićevih djela treba također dodati mnoštvo njegovih radova, eseja, članaka u raznim publikacijama, revijama i novinama.

Kad je hrvatski narod jednodušno pozdravio raspad Jugoslavije (1941.) i prionuo da uspostavi svoju državu za koju se je stoljećima borio, te kako je u taj podhvat uložio sav narodni kapital i tradiciju, Krišković svjetuje da se upregnu sve sile da se za poratno vrijeme spasi njezin okvir, ali s novom sadržinom, jer ustaštvo ne može predstavljati hrvatstvo. Treba čuvati zemlju i narod i u pogodnom momentu je izvesti iz jedne ratne strane na drugu. To su bili Kriškovićevi savjeti, ali za njih izgleda u ono doba nije bilo razumjevanja. Krišković 1943. odlazi iz Hrvatske i od onda do danas živi u Švicarskoj.

Usprkos visoke starosti, on je i danas duhovno svjež i s najvećim interesom prati suvremene svjetske događaje, a napose sve ono što je od posebne važnosti za hrvatski narod. Tako je nedavno dovršio zbirku eseja *K osvitu mraka i tame*. U toj svojoj najnovijoj knjizi – za koju bi trebalo naći mogućnosti da se što prije tiska, Krišković kroz pojedine eseje daje presjeke kroz najznačajnije događaje u hrvatskoj politici u posljednjih 150 godina. Tu je analizirana naša narodna problematika, naše mane, naše "političko neumjeće" da se nakon unutarnje strane problema osvijetli vanjska putem analize svjetske političke situacije i našeg položaja u njoj. Ovo najnovije Kriškovićevo djelo sadržava niz dragocjenih sudova, pogleda i pouka, koje bi izvanredno korisno došle hrvatskim intelektualcima i cijeloj našoj emigraciji za orijentaciju, te bi stoga bio obći narodni interes da se to djelo što prije izda.

Krišković je bio cijelog života povučen, pa tako i danas. Nikada nije tražio priznanja za svoj rad, ni popularnosti, nego ih je što više izbjegavao. Svojim znanstvenim i publicističkim radom djelovao je u prvom redu na intelektualne krugove. Jedna od temeljnih ideja vodilja kojoj on ostaje

dosljedan i u svom zadnjem djelu jest da pomogne i pridonese političkom i kulturnom odgoju hrvatskog naroda.

Po snazi svoje ličnosti, po svom enciklopedijskom znanju, moralnim i karakternim vrlinama, Vinko Krišković, kao najbolji i najreprezentativniji primjer tipa Hrvata zapadne kulture, može poslužiti za uzor svim hrvatskim intelektualcima i javnim radnicima, koji iz njegovih djela i njegova života mogu crpsti dragocjenih pouka za svoj rad i za borbu za slobodu hrvatskoga naroda. On u sebi ujedinjuje najbolje zapadnjačke tradicije Hrvatske (iz kojih proističe i demokratsko osvjedočenje) s pravim, stvarnim i dubokim hrvatskim rodoljubljem.

Croatia Press gleda također u V. Kriškoviću velikog učitelja i uzora, te pružajući ovaj nepotpun prikaz rada povodom njegove 90.-godišnjice života (povrjeđujući sigurno na taj način njegovu skromnost), izražava najdublje poštovanje, zahvalnost i najbolje želje visokom jubilarcu.

Od Kriškovića primio sam sljedeće rukom pisano pismo:

Zürich 14. srpnja 1951.

Dragi i poštovani gospodine uredniče!

Primio sam *Croatia Press* od 30. lipnja o.g. i u njoj dugi hvalospjev mojoj osobi i mom radu. Ne mogu na ino nego srdačno zahvaliti Vašoj dobroti, što ste ga uvrstili, i Vašoj ljubaznosti, što ste mi ga poslali. Ali ugledao je svijetlo bez moga znanja, pače protiv moje volje, pa je u njem mnogo toga neispravno i pretjerano.

Ja sam na kraju života, kad ideje i slike počinju blijediti, iluzije nestaju i savjest traži čist račun. Ona mi dopušta da smijem misliti, da sam na mnogim položajima svog života nastojao izvršiti sinovlje dužnosti prema majci domovini. Kao upravni činovnik tumačio sam i primjenjivao zakone, da budu na što veću korist naroda; kao nastavnik tražio sam od svojih đaka ne nabubano ispitno znanje, koje se zaboravi za četrnaest dana poslije ispita; kao političar polučio sam uspjehe kao nijedan drugi poslije Mažuranića, a kao književnik umio sam svojim radovima dati evropsku formu, kao što svojim đacima valjane i prokušane ideje vodilje za život privatni i javni.

Ali svoj politički uspjeh imao sam uglavnom da zahvalim onim stotinama tisuća svoje braće, koja se je na ratištu borila i ginula, sa neviđenim junaštvom naših ljudi na Soči, koje je zadivilo kralja i odlučne ljude u monarhiji. A forma, koju sam dao svojim radovima, bila je engleska, empirijska, dok je za naš svijet trebalo više duhovitosti i fantazije. Inače nisam se svagda mogao oteti inerciji, nemoćnoj nemarnosti naše građanske

inteligencije, kojoj je pokretne snage morao davati seljački opanak: lički svojom nacionalnom misli (Starčević), posavski svojim realizmom u politici (Stj. Radić), bunjevački svojim osnutkom države (Ante Pavelić) i zagorski (Tito) svojim sjedinjenjem Dalmacije i Istre s materom zemljom. I ja sam bio kao onaj, koji je dospio planini do na vršak, ali se nije uspio strmcem popeti na sam vršak, koji gospoduje vidikom na sve strane.

Ali što me je nemilo, vrlo nemilo kosnulo, jeste u tom hvalospjevu reklama za moju neobjavljenu knjigu. Nisam vičan na književnom vašaru izvikivati cijenu svoje rabote. K tome je bez potrebe taj hvalospjev u javnosti odao moj pseudonim, koji mi treba ovdje u Švajcarskoj, gdje sam kompromitovan diplomatskom putnicom, izdanom još od NDH. Švajcarska je najugodnija zemlja za turiste ali za naseljene strance do zla Boga nesnosna. Oni su neprestano pod strogim nadzorom policije, imadu sve dužnosti, ali nikako pravo građana, a sa Titovom Jugoslavijom tjeraju se unosni poslovi, on je sada saveznik Zapada, a kućni prijatelj Švajcaraca, pa je nenamješteni protivnik Tita nepriličan. To je odavanje pseudonima znatno otežčalo izdanje knjige u svijet.

Ali Vi za to niste nimalo krivi, pa zato Vam još jedared zahvaljuje, Vas i prijatelja Pavla Tijana¹, kome ću doskora pisati svesrdno zdravi

odani
Krišković

Odgovorio sam sljedećim pismom od 31. srpnja 1951.

Vrlo poštovani gospodine profesore!

Vrlo ugodno me se dojmilo Vaše pismo od 14. o. m.j. i smatram se osobito počašćenim pažnjom koju ste mi na taj način iskazali. Ne vidim međutim razloga da toliko zahvaljujete na tom članku, a još manje da ga nazivljete "hvalospjevom". Ne, nije to nikakav hvalospjev, nego pokušaj (vrlo manjkav u svakom pogledu), objektivnog suda o Vašem radu. Siguran sam da su u tom skromnom prikazu propuštene mnoge stvari koje je trebalo spomenuti usprkos moje težnje da prikaz bude što potpuniji. Kako sam se ja rodio 1917. meni je izravno poznat tek samo jedan dio Vašeg velikog životnog djela. Nadalje, ako se uzme da u emigraciji nemam pri ruci nikakvog priručnika, ni drugih knjiga iz kojih bih mogao izvaditi točnije biografske i bibliografske podatke, morao sam se poslužiti memorijom svojom i tuđom (u prvom redu Tijanovom), pa stoga vjerovatno ima i netočnosti.

¹ Profesor Pavao Tijan (Senj, 1908. – Madrid, 1997.). Pojediniosti u bilješci 11 u mom članku *Pisma rektora Horvata »sinu ubogome«*.

Jako mi je žao što Vas se nemilo dojmilo spominjanje Vaše neizdane knjige, i to tim više ako se bude umanjilo izgleda da ona što prije ugleda svijetlo svijeta. Ja sam upravo želio obratno! Razgovarao sam s prof. Tijanom, koji mi je također rekao, da bi bilo dobro spomenuti to najnovije vaše djelo, jer bi se tako povećali izgledi da se ono što prije tiska. Nisam znao ga da kanite objaviti pod pseudonimom kao niti to da švicarske vlasti znadu zauzeti tako neugodan stav prema tamo nastanjenim strancima.

Vjerujem i nadam se da Vam taj stavak o Vašoj novoj knjizi u Croatia Pressu neće pribaviti neugodnosti, a bilo bi mi jako žao, ako bi to bio razlog za oduljenje objavljivanja knjige. Iako je Tito danas saveznik Zapada, ipak držim da je sada manje vjerovatno da Vam pokuša napraviti kakvu nepriliku, nego što bi to bio učinio pred koje dvije, tri godine. On danas nastoji u zapadnom svijetu stvoriti dojam da se njegov režim "demokratizirao", da je postao tolerantniji, da je to "humanistički socializam" – kako ga naziva Jean Cassou, jedan od glavnih Titovih branitelja na Zapadu – za razliku od sovjetskog, nehumanog i despotskog. Titu je vrlo stalo, da se ta fama na Zapadu proširi. Ako bi on tražio od jedne strane zemlje, da se Vas, koji ste oduvijek bili osvjedočeni prijatelj Zapada, a ne nikakvi "ratni zločinac", danas progoni, bilo bi to strašno nepopularno i demantiralo bi njegov "humanistički socializam" na račun kojega on želi izvući što više dolara. Držim stoga, da ne biste danas imali neprilika ni kad bi se Vaša knjiga negdje objavila pod punim Vašim imenom.

Žao mi je, ako sam Vam tim prikazom Vašeg rada još u čemu nehotice nanio nepriliku ili nepravdu. Sve što je napisano, napisano je u najboljoj namjeri. Smatrao sam što više dužnošću osvrnuti se na tako rjedak kulturni jubilej kao što je Vaš, te na bar tako skroman način odati Vam priznanje, koje bi Vam u drugim prilikama odala cijela domovina. – S najboljim željama i dubokim poštovanjem Vas pozdravlja

odani Vam
Karlo Mirth

Kao što sam naveo u pismu, najveći dio podataka o Kriškoviću dobio sam od Tijana, koji se je brinuo o priređivanju Kriškovićevih eseja za tisak i smatrao je uputnim da se to uključi. U vezi s Kriškovićevom diplomatskom NDH putnicom (putovnicom) valja podsjetiti na razdoblje koje je neposredno prethodilo njegovu odlasku u Švicarsku 1944. Zakonskom odredbom iz siječnja 1942. u uspostavljeni Hrvatski državni sabor bili su uključeni bivši narodni zastupnici. Krišković, koji je bio član Sabora iz 1918. još na životu, odazvao se i sudjelovao u radu prvih sjednica Sabora u proljeće 1942., a iste jeseni, 30. studenoga, zajedno s predsjednikom Sabora Markom Došenom i grupom

istaknutih sabornika među kojima su bili Ademaga Mešić, dr. Fran Milobar, dr. Mirko Košutić, dr. Krunoslav Lokmer i još neki drugi, predao je *Memorandum* Poglavniku Paveliću, upozoravajući ga da mu je Sabor jedini suradnik. Memorandum je tražio oslobođanje iz logora svih osoba i grupa zatočenih na principu kolektivne odgovornosti, potpunu reorganizaciju vojske i civilne uprave, uspostavu pravne sigurnosti svih građana i poštivanje demokratskih načela. Krišković, koji je na sveučilištu bio profesor i Anti Paveliću i Vlatku Mačeku, iznio je i prije *Memoranduma* takvu kritiku Paveliću osobno. Omalovažavajući ovaj "zahtjev staraca," Pavelić se ogлуšio na *Memorandum*. Krišković se nakon toga povukao. Navodeći zdravstvene razloge odlučio je otići u Švicarsku, koju je redovito posjećivao zadnjih četrdeset godina. Očito, s obzirom na njegov ugled, odlučeno je da mu se izda diplomatska putovnica, iako za upućene osobe, a sigurno i za vlasti, nije bila tajna da Krišković odlazi u dobrovoljni egzil.

U pogledu Kriškovićeva pseudonima nisam nigdje otkrio da je on još 1947. počeo objavljivati članke pod imenom "Nehajgradski" u kanadskim novinama *Hrvatski glas* (Winnipeg, Manitoba, god. 19), koje je uređivao Petar Stanković. Tijekom 1952. Krišković je pod svojim imenom objavio članke "Hrvati u tudjini," i "Hrvatska u raljama boljševizma", u časopisu *Osoba i duh*, koji je u Madridu uređivao Luka Brajnović. U *Hrvatskoj reviji* u Buenos Airesu (god. 2., svezak 1 i 2) izišli su iste godine njegovi članci "Da kažem svoju" i "Hrvatsko-srpski spor i njegovo smirenje", kritički osvrt na raspravu Ante Ciliga "Sjena Moskve na Balkanu".

O načinu Kriškovićeva života u pensionu Seequai u Zürichu pripovijedao je Tijanu i meni Ante Smith Pavelić,² koji bi na svojim putovanjima iskoristio svaku priliku da ga posjeti, iskaže pažnju, pribavi koju knjigu ili što drugo. Kako je Krišković bio jedna od najistaknutijih ličnosti hrvatskog javnog života, istodobno i rodoljub i kozmopolit, koji je sustavno zastupao demokratska načela i prozapadnu orijentaciju, bilo mi je osobito stalo da se u hrvatskoj emigraciji da što veći publicitet njegovoj devedesetgodišnjici života, da posluži kao uzor i primjer. To je i postignuto. Prikaz njegova života u okviru "vijesti" *Croatia Pressa* prenijele su mnoge emigrantske novine, uključivši one koje to inače možda ne bi učinile.

Nakon što sam preselio u Sjedinjene Države i 1. lipnja 1952. izdao prvi broj *Croatia Pressa* u Clevelandu (god. VI, br. 96-97) – prvi broj s uvodnim dijelom na engleskom – pisao sam Kriškoviću početkom srpnja zamolivši ga za suradnju. Odgovorio mi je sljedećim pismom:

² Dr. Ante Smith Pavelić (Zagreb, 1903. – Fort Worth, Texas, 1985.). Vidi također moj članak *Pisma rektora Horvata »sinu ubogome«* i bilješku 32.

Zürich 10. srpnja 1952.

Dragi i poštovani gospodine uredniče!

Danas sam primio Vaše cijenjeno pismo od 5. o. mj., a pred nekoliko dana i novi broj *Croatia Press*, na čemu Vam se lijepo zahvaljujem. Na žalost ne mogu se odazvati Vašoj želji da Vam za njezin naredni broj napišem članak za američku javnost. Prije svega me je momentano bolest tako shrvala, da ne mogu sabrati sve misli i dati im zgodan izražaj za taku priliku.

U našoj emigraciji postoje tri politička pravca. Prvi oportunistički, koji misli da već sada može štošta korisna za narod postići. Taj je za Jugoslaviju i misli u njoj naći sreću i budućnost Hrvatske, unatoč gorkog, vrlo gorkog iskustva s prvom i drugom Jugoslavijom. To je politika seljačke stranke, jugoslavenskog odbora u Londonu itd. Dakle oportunistička politika prije nego je svjetska politika (spor Amerike i Rusije) donijela konačnu osnovu, na kojoj će političke prilike jugoistočne Europe biti konačno određene.

Drugi pravac je nacionalan, za Državu Hrvatsku, ali na autoritativnoj, ustaškoj osnovi, koja se je danas preživjela i koje Amerika ne podnosi.

Treći pravac je nacionalan, koji hoće da se čitava emigracija ujedini u jednoj političkoj stranki, osnovanoj na demokraciji i nacionalizmu, a to zato što je prešao od časovitih i nevjerojatnih dobiti sadašnje oportunističke politike (želi) narod ojačati nacionalnom idejom, osnutkom slobodne i samostalne Hrvatske države, kad se bude radilo da se Hrvatskoj na osnovi, što će je konačno donijeti svjetska politika otkroji njezin međudržavni i državopravni položaj.

I ja sam pristalica ovog trećeg pravca što ste mogli razabrati iz političkih članaka, koji su dosele ugledali svijetlo. Po tome morao bih u namišljenom članku tražiti slobodnu i samostalnu Hrvatsku, o čemu Američani ne će ni čuti, jer nisu badava izdali neke milijarde dolara da bi na okupu održali Titovu Jugoslaviju. Pored onih američkih strategijskih probitaka na održanju jedne i što snažnije Titove Jugoslavije, svako je pitanje samostalne države Hrvatske nesavremeno i izvan svake diskusije; a što se mene tiče i ja sam oportunistički pravac ostavio drugima, jer će i onako doći njihovo vrijeme kad se bude konačno određivala sudbina Hrvatske, a ovo nekoliko časaka svoga života hoću da posvetim radu oko što jače nacionalne svijesti i političke zrelosti naroda, iz kojega sam nikao.

Najljepše se zahvaljuje i svesrdno Vas pozdravlja

Krišković

Pismo je bilo pisano naliv perom s ispravcima nekih riječi, i bilo je teže čitljivo od onog prošlogodišnjeg. Međutim, i po sadržaju i brzini odgovora osebujan je primjer njegove vitalne snage.

Nekoliko mjeseci kasnije dobio sam vijest da je početkom listopada Krišković pao i prelomio nogu. Mjesec dana poslije dobio sam sljedeće pismo od prijatelja dr. ing. Jure Petričevića,³ koji mi je stalno slao vrijedne informacije za *Croatia Press*:

Brugg, 14. XI 52.

Dragi prijatelju,

Evo Vam se ukratko javljam. Povod tome je nedavna smrt prof. Kriškovića. Početkom listopada je slomio nogu u pensionu, gdje je živio. Prevezen je u bolnicu. Rečeno mu je da će morati ležati 6 mjeseci. Nije imao nikakvih komplikacija, ali je gubio apetit. Postepeno je slabio i u bolnici su ga prestali liječiti, jer su izgleda došli do uvjerenja, da ne može ozdraviti. Nakon potpune iscrpljenosti je konačno umro 6. o. mj. Imao je vrlo jako srce, pa je trebalo mnogo dana, dok je nastupila smrt. Vrlo često sam ga posjećivao, jer je to izričito želio. Bili smo godinama dobri prijatelji.

Na sprovodu su bila trojica Hrvata i sedam Švicaraca. Ti Hrvati su bili ja, te bivši tajnik hrv. konzulata u Zürichu sa svojom ženom (g. Petri), Dr. Juretić, Dr. Mikšić i neki drugi kojima je bilo moguće, nisu se potrudili na sprovod. Ja sam mu u ime "Hrvata u Švicarskoj" naručio i položio vijenac s trobojkom "Einem grossen kroatischen Patrioten – Kroaten in der Schweiz". Tako smo barem prema vani kako-tako očuvali obraz. Inače smo pravi

³ Dr. ing. Jure Petričević (Starigrad ispod Velebita, 1912. – Brugg, Švicarska, 1997.), znanstvenik i jedan od najistaknutijih kulturnih radnika u hrvatskoj emigraciji nakon Drugoga svjetskog rata. Nakon postignute diplome iz agronomije u Zagrebu dobiva stipendiju i postiže 1942. doktorat iz agroekonomije na Visokoj tehničkoj školi u Zuerichu. Vraća se u Hrvatsku, 1945. odlazi u izbjeglištvo, probija se kroz izbjegličke logore i dobiva vizu i osigurano mjesto u Švicarskoj. Kao znanstveni suradnik Švicarskog seljačkog saveza objavio je golemi broj stručnih rasprava, kojima je po sudu stručnjaka pridonio održavanju seljačkih posjeda u Švicarskoj usprkos nepovoljnim zemljopisnim i klimatskim prilikama. Veliki broj tih rasprava izišao je u seriji *Mitteilungen des Schweizerischen Bauernsekretariates*. U *Hrvatskoj reviji* objavio je tijekom dvadeset i nekoliko godina mnoštvo političkih analiza i komentara, dok se nije razišao s Vinkom Nikolićem. Nakon odlaska u mirovinu osniva u Bruggu vlastito izdavačko poduzeće *Adria-Verlag – Knjižnica "Sloboda"*, koje je objavilo 15 svezaka, od čega 5 na njemačkom jeziku. Od tih svezaka posebnu je pozornost izazvao peti: *Nacionalnost stanovništva Jugoslavije na temelju popisa 1971-1981* (Brugg, 1983.) Ja sam s Petričevićem održavao uske veze od početka izlaženja *Croatia Pressa*. Slao mi je vrlo vrijedne informacije, a za vrijeme mog boravka u Španjolskoj pretplaćivao me je također i na *Basler Nachrichten*. Tijekom godina izmijenili smo mnoga pisma. U svojoj oporuci Petričević je Matici hrvatskoj uz ostalo ostavio iznos od oko milijun i pol maraka bez ikakvih uvjeta kako će taj novac upotrijebiti. Kad je Republika Hrvatska i od takvog dara, poslanoj takvoj ustanovi kao što je Matica hrvatska, htjela ubrati porez na dodanu vrijednost, što se nigdje na svijetu ne radi, izazvalo je to oštar revolt javnosti u Hrvatskoj, a da ne govorimo na kakav je to odjek naišlo kod nas u emigraciji.

cigani, kada se ni na sprovod tako uglednom sunarodnjaku nećemo u tuđini potruditi.

Prof. Krišković je iz ostatka svoje imovine osnovao zakladu u korist hrv. izbjeglica. Najveći dio knjiga je ostavio Društvu sv. Jeronima. Sve je to učinio u sporazumu sa mnom. Prije smrti se ispovjedio i pričestio. Sahanjen je na groblju Enzenbühl u Zürichu.

Povodom njegove smrti sam napisao nekrolog u *Neue Zürcher Zeitung*. Donijeli su ga na drugoj stranici među važnim inozemnim vijestima. Toliko prostora se na tome mjestu posvećuje samo uglednim političarima i javnim radnicima. Iskoristio sam tu priliku, da opet iznesem našu problematiku pred stranu javnost. Redakcija je iz oportunističkih razloga (Tito, Jugoslavija kao stari saveznik i sl.) ublažila neke rečenice a nešto i ispustila. No prethodno su o tome sa mnom razgovarali. Inače su članak rado uvrstili i posebno mi zahvalili. Šaljem Vam taj članak. Najbolje bi bilo, da ga uz Vaš kratki uvod donesete u prijevodu u C.P. jer na naš svijet mišljenje stranaca o nama mnogo više djeluje nego izlaganja naših ljudi. Razumije se da nećete spomenuti izvor članka.

Srdačno Vas pozdravlja Vaš

J. Petričević

Nadam se da u redu primete izreske i novine, koje Vam često šaljem.

Odmah nakon primitka izostavio sam i promijenio veći broj stranica *Croatia Pressa* (god. 6, br. 106-107) za studeni 1952., koji je upravo trebao biti tiskan, te uvrstio pet priloga o Kriškoviću: dva na engleskom (kratki prikaz života i pisanje *Neue Zürcher Zeitung*), a na hrvatskom prikaz o zadnjim danima i pogrebu, pisanje *Neue Zürcher Zeitung*, te članak "Krišković docet," koji sam potpisao svojim imenom, što u *Croatia Presse* nisam običavao raditi. Istaknuo sam u tom članku da je Krišković bio čovjek enciklopedijskog znanja, najbogatija riznica hrvatskoga političkog iskustva, koji je posvetio cijeli svoj život "da podigne svoj narod, da mu osigura potpunu državnu slobodu i dostojno mjesto u krugu kulturnih naroda Zapada. Najveći naš Zapadnjak i državnik najboljeg europskog formata, osvjedočeni demokrata, izvanredni rodoljub i čovjek koji je stajao je svakome na usluzi." Najvažnije međutim je bilo to da sam prvi put iznio u javnost dijelove dvaju njegovih pisama. Ali, iz očitih razloga bio sam izostavio prvi i zadnji odlomak iz pisma od 14. srpnja 1951., a isto tako i iz pisma od 10. srpnja 1952.

Iz članka u *Neue Zürcher Zeitungu* donio sam na hrvatskom odlomke u kojima se ističe golem utjecaj Kriškovića kao podbana na politiku i upravu svoje zemlje za vrijeme Prvoga svjetskog rata i traženje reforme Podunavske

Monarhije u pravcu trijalističke države, osiguravajući ravnopravnost Hrvatske s Austrijom i Mađarskom. Prenio sam također sljedeći stavak: "Kao vjerni pristaša Zapada bio je demokrata. Stoga se nije slagao s Pavelićevom diktaturom za vrijeme rata. Boljelo ga je međutim što na Zapadu nisu samo odbili tu diktaturu, nego su također zaniijekali hrvatskom narodu pravo na nacionalnu nezavisnost."

Krišković je autobiografiju napisao 31. prosinca 1951. i poslao je uredništvu *Hrvatske revije* u Buenos Aires da se objavi prigodom njegove smrti. Objavljena je u u broju za prosinac 1952. (god. 2, svezak 4, str. 324-328). U odlomku u kom govori o vrlinama Talijana, Nijemaca i drugih naroda, Krišković ističe da, ako želi da pomogne "politički odgojiti (svoj) narod, treba da posegnem za engleskim empirizmom, jer je najviše podesan da čovjeka nauči politici". Napisana u sažetom stilu, autobiografija pruža značajan uvid u Kriškovićevu književno i političko-državničko djelovanje u kom je, kaže, poslije Mažuranića bio "jedini pučanin političar Hrvat što je imao pristup k carskom dvoru". Osobito je zanimljiv opis njegove audijencije s kraljem Karlom 1917. u kojem se zalagao za sjedinjenje svih hrvatskih zemalja. "Za moj politički rad nadao mi se je sam po sebi doličan program: održati i koliko je moguće ojačati državopravni položaj hrvatskog naroda i čuvati hrvatsku sirotinju, da je ne pogazi brutalna austrijska soldateska i ne mori glad i druga bijeda ratna." U tom je, kaže, imao potporu najjačeg čovjeka Monarhije, grofa Stjepana Tisze, "koji mi nije uskratio svoje snažne desnice, da bi odgurnuo bjesomučnog generalinu, koji je htio klati i vješati". U istom stilu opisao je niz značajnih događaja iz svog djelovanja, koji daju ovoj njegovoj autobiografiji prvorazrednu dokumentarnu vrijednost.

Kriškovićeva zbirka eseja *K osvitu mraka i tame*, koju je dovršio 1951., izišla je napokon u knjizi "Vinko Krišković, *Posljednji eseji*" (Madrid, Osvit, 1955, 166 str.) točno onako kako su bili napisani, što je Krišković izričito tražio. Knjigu je uredio Pavao Tijan, i u njoj objavio svoj esej o Kriškoviću. Također je uvršteno i nekoliko Kriškovićevih eseja iz razdoblja od 1946. do 1948. s izvatcima popratnih Kriškovićevih pisama, koja je dostavio A.S.P. U knjizi nije bilo navedeno tko je A.S.P. Radilo se o Anti Smith Paveliću, koji je svojim novčanim sredstvima i omogućio tiskanje knjige.

Iz tih Kriškovićevih eseja, pisanih arhaičnim stilom, ali izoštreno fascinantnim u sudovima (mislim da se sada u Hrvatskoj uvriježila riječ "prosudba") kao primjer navodim nekoliko njegovih izlaganja iz eseja *Na okup!* namijenjenog tada posebno hrvatskoj emigraciji. Držim da je do malo koga ta poruka stigla, jer većina malo čita knjige, a eseje pogotovo.

Raspravljajući o "europskim, zapadnjačkim oblicima državnosti" koje su Hrvati sačuvali u savezu s Ugarskom i poslije u Podunavskoj monarhiji, Krišković navodi kako su se ulaskom u Jugoslaviju "srazile dvije nesnošljive kulture". Spominje zatim kako prva bomba koja je u travnju 1941. pala na Beograd, "nije ubila samo nekoliko Beograđana, nego i usmrtila Jugoslaviju. A nitko se nije začudio, što je tako bilo. U Zagrebu je odjeknulo veselje onaj mah, što se je oslobodio Beograda i njegove čaršije. A tko može reći, da i sadašnja Titova Jugoslavija nije tek prolazna tvorba, pa da je budući događaji i svjetske prilike ne će preurediti ili čak razderati? Ako Amerika ovaj čas okorišćuje se Titom i njegovom komunističkom Jugoslavijom u svojoj borbi sa Stalinom, zar će se Hrvati svaditi s njome, koja im jedina može pomoći i izvesti ih iz ropstva?"

"Po onomu što je bilo malo prije rečeno, jasno je da nije bilo ostanka Maček-Cvetkovićevom sporazumu od godine 1939. Prvo zato što je bio puki upravni akt bez zakonske moći i ustavnog jamstva i bez pare svojih financija. Taj upravni akat mogao je Beograd svaki čas bez daljega opozvati! Drugo zato, jer se njegovo temeljno načelo ne da oživotvoriti u novim prilikama, koje istu demokraciju u zapadnjačkom smislu. Seljačka stranka, koja ga je uglavila, htjela je osnovati državu jedne stranke, barem s jednom vrlo povlaštenom strankom seljaka, gotovo s nekom vrsti diktature seljaka, kojoj su sve druge stranke podređene. Kako to uskladiti s državnim oblicima Zapada i njegove demokracije? Ta u njoj bi seljaci i onako imali većinu. Zato k osnovi seljačke stranke djelatnost naše emigracije ne može da bude potka, ako hoće da steče simpatije i izdašnu potporu Amerike."

"Druga osnova bila bi NDH. Kad je govora o njoj, valja prije svega istaći, da se ne radi o načelu, po kome je zasnovana, jer je to načelo svakomu Hrvatu sveto, nego tek o načinu, kako ga je htjela oživotvoriti. A o tom ima samo jedan sud, sud nepovoljan. Bila je puka prolazna pojava, koja je s ratom nastala i s njegovom prestankom nestala s vidika. I ona je bila država jedne stranke, ustaške, i zapravo, nakon što su Talijani zaposjeli posljednju zonu i sasvim je odrezali od mora, a Nijemci joj sredinom 1942. oteli vojsku, tek neki za život nesposobni odlomak države. Svoj, Hrvatu jedino doličan zapadnjački značaj pogazila je, što je za svoje svrhe upotrebljavala balkanske načine, psihologijski možda razumljive poslije srpskog zuluma, ali svejednako nepravedne i opake, da su vapijali za osvetom. A onda se je o taj značaj nemilo i ljuto ogriješila, što je Americi navijestila rat, koja joj toga nije oprostila. Zato i ovdje jednak sud kao i prije – životni probitci hrvatskog naroda ne podnose, da k ustaškoj osnovi bude potka program emigracije."

Zaključujući taj esej Krišković kaže: "Zato kategorijski imperativ našoj emigraciji širom svijeta: ostaviti se stranačkih pogleda i probitaka jer su stranke suviše i štetne, kad valja svimkolikim moralnim i fizičkim snagama, što ih narod ima, postići jednu istu svrhu: njegovu slobodu i sreću. Zakopati po starom običaju sjekire i izmiriti se, jer su svađa i inat ludovetni, kad na dlanu nema ničesa što bi im bila cijena, dok se ta ne dobije. Van jednodušno sjeknuti voljom i snagom pa poraditi što braća robijaši u domovini izvršiti ne mogu: politički se obrazovati, prihvatiti državne oblike Zapada, ka kome pripadaju svagda i svagdje iznositi i zagovarati hrvatsku stvar i njezine probitke, neka svijet vidi da su Hrvati živi i spremni založiti se za svoj najsvetiji amanet: slobodu i sreću Hrvatske, jer ih čeliči jedan osjećaj: *Amor patriae dat animum*."

Neobično sam se obradovao kad sam naišao na najpotpuniji i najbolji znanstveni prikaz cjelokupnog Kriškovićeve javnog rada u *Senjskom zborniku* za 1996. popraćen s vrlo vrijednom bibliografijom, koji je objavila Mira Kolar.⁴ Zadnji zabilježen Kriškovićev članak u Hrvatskoj objavljen je u *Spremnosti* 1942. Osim jednog rada Josipa Horvata, koji ne zavrjeđuje posebnu pozornost o Kriškoviću nije u Hrvatskoj bilo ništa objavljeno sve do 1995. U tom svjetlu pionirski rad Mire Kolar zavrjeđuje posebno priznanje, to više, što je, kao što ona spominje, Krišković bio ispao iz svih jugoslavenskih enciklopedija poslije 1928., a u Hrvatskom državnom arhivu i fondu Zemaljske vlade (Odjel za pravosuđe) ostala je samo košuljica njegovih osobnih spisa, a sve je drugo netragom nestalo. Ona skromno naziva svoj rad "mali pomak" u proučavanju Kriškovićeve rada, s time da će se konačni cilj moći postići "samo onda kad proučimo njegovu rukopisnu ostavštinu i bogatu korespondenciju, koja je očuvana u inozemstvu". Pitanje je međutim i za nas koji živimo u inozemstvu, gdje je to očuvano? Ako netko može dati odgovor na to, krajnje je vrijeme da to učini. Samo ta ostavština može pružiti pun uvid u životna iskustva i njegov rad i iz njih kompletirati sve poduke koje spadaju pod zajednički nazivnik "Krišković docet".

⁴ Mira Kolar, Presjek kroz život i djelovanje hrvatskog političara dr. Vinka Kriškovića, *Senjski zbornik*, 23, 1996, 229-258.

Prilog 1:

Vijest o Kriškovićevoj smrti u *Neue Zürcher Zeitung* od 12. studenoga 1952.

Vinko Krischkowitsch †

j.p. Am 6. November ist in Zürich in seinem 92. Lebensjahr Prof. Dr. Vinko Krischkowitsch ein bekannter kroatischer Politiker aus der Zeit des Ersten Weltkrieges und ein Rechtgelehrter von Ruf gestorben. Er hatte seit Jahren in der *Schweiz im Exil* gelebt.

Als Mitglied des kroatischen Parlaments und als Vizebanus (Stellvertretender Chef der kroatischen Regierung) übte Kritschkovitsch einen großen Einfluß auf Politik und Verwaltung seines Landes im Lauf des Ersten Weltkrieges bis zum Zusammenbruch der Doppelmonarchie im Jahre 1918 aus. Er verwaltete als eigentlicher Regierungschef das damalige Kroatien nach europäischem Muster und verteidigte die kroatischen nationalen Interessen gegenüber Wien wie Budapest mit Nachdruck. Als Anhänger einer Reform der Doppelmonarchie im Sinne eines trialistischen Staates setzte er sich für eine vollständige Gleichberechtigung Kroatiens mit Oesterreich und Ungarn ein. Es war seine Hoffnung, daß die Sieger im Ersten Weltkrieg den großen Donaustaat als Gleichgewichtsfaktor zwischen Deutschland und Rußland nicht zerstören, sondern nur seine gründliche Reform fordern würden.

Krischkowitsch war gegen einen gemeinsamen südslawischen Staat. Er betrachtete einen solchen als eine unnatürliche und ungesunde Lösung, weil Kroaten und Serben verschiedenen Kulturkreisen – dem westlichen und dem byzantinisch-orthodoxen – angehören. Die Unmöglichkeit, das erste Jugoslawien von 1918 bis 1941 wegen der kroatisch-serbischen Gegensätze zu konsolidieren, und die Ereignisse während des Zweiten Weltkrieges lieferten nach der Ansicht Krischkowitschs eine Bestätigung seiner Befürchtungen. Als treuer Anhänger des Westens war er demokratisch orientiert. Deshalb war er mit der Diktatur Pawelitschs in Kroatien in der Kriegszeit nicht einverstanden. Es schmerzte ihn aber, daß man im Westen nicht nur diese Diktatur Pawelitschs ablehnte, sondern dem kroatischen Volk auch das Recht auf nationale Unabhängigkeit absprach.

Prof. Krischkowitsch war Ordinarius an der Universität Zagreb. Er schrieb unter anderem die beste Studie über die slawische Familiengenossenschaft (die "Zadruga") und übersetzte alle Werke Shakespeares in die kroatische Sprache. Er galt als vorzüglicher politischer Publizist. Bis zuletzt veröffentlichte er Abhandlungen über aktuelle politische und kulturelle Fragen in kroatischen Emigrantenzeitschriften.

Er war ein großer Freund der Schweiz und Bewunderer der schweizerischen Demokratie. Während mehr als vierzig Jahren kam er jedes Jahr regelmäßig als Feriengast in die Schweiz, bis er sich im Jahre 1944 als Emigrant dauernd in Zürich niederließ. Der Freiheit zuliebe verließ er in hohem Alter die Heimat, um in der Schweiz in Ruhe sterben zu können.

Vinko Krišković †

j.p. 6. rujna 1952. umro je u Zuerichu u 92. godini prof. dr. Vinko Krišković, poznati hrvatski političar iz vremena Prvoga svjetskog rata i pravni znanstvenik po pozivu. Godinama je živio u egzilu u Švicarskoj.

Kao član hrvatskog parlamenta i podban (kraljevski namjesnik u Hrvatskoj) Krišković je izvršio velik utjecaj na politiku i upravljanje svojom zemljom u vrijeme Prvoga svjetskog rata sve do propasti Dvojne monarhije u godini 1918. Kao pravi zemaljski vladar u tadanoj Hrvatskoj upravljao je prema europskom uzoru i branio hrvatske nacionalne interese od pritiska Beča i Budimpešte. Kao pristaša reforme Dvojne monarhije u smislu trijalistične države založio se za potpunu ravnopravnost Hrvatske s Austrijom i Ugarskom. Nadao se da pobjednici u Prvom svjetskom ratu neće razoriti veliku dunavsku državu kao čimbenik ravnoteže između Njemačke i Rusije, nego da će samo poticati njezinu temeljitu reformu.

Krišković je bio protiv zajedničke južnoslavenske države. Držao je takvo rješenje neprirodnim i nezdravim jer Hrvati i Srbi pripadaju različitim kulturnim krugovima – zapadnom i bizantsko-pravoslavnom. Nemogućnost konsolidiranja prve Jugoslavije od 1918. do 1941. zbog hrvatskih suprotnosti i događaji za vrijeme Drugoga svjetskog rata potvrdili su njegova strahovanja. Kao vjerni pristaša Zapada bio je demokratski opredijeljen. Zbog toga se nije slagao s Pavelićevom diktaturom u Hrvatskoj u vrijeme rata. Međutim, boljelo ga je da na Zapadu nisu odbijali samo tu diktaturu nego i omalovažavali pravo hrvatskog naroda na nacionalnu neovisnost.

Prof. Krišković bio je redoviti profesor na Zagrebačkom sveučilištu. Napisao je između ostaloga najbolju studiju o slavenskim zadrugama i preveo sva Shakespeareova djela na hrvatski jezik. Držali su ga izvanrednim političkim publicistom. Sve do zadnjeg dana objavljivao je u hrvatskim emigrantskim časopisima radove o aktualnim političkim i kulturnim pitanjima.

Bio je veliki prijatelj Švicarske i divio se švicarskoj demokraciji. Više od četrdeset godina dolazio je u Švicarsku redovito svake godine kao turistički gost sve dok se godine 1944. kao emigrant nije trajno naselio u Zuerichu. Za volju slobode napustio je domovinu u dubokoj starosti kako bi u Švicarskoj mogao u miru umrijeti.

KRIŠKOVIĆ DOCET

Zusammenfassung

Der kroatische Wissenschaftler aus Senj Vinko Krišković war ein ahnseliger Rechtsgelehrter, Mitglied des kroatischen Parlaments und Vizebanus. Er uebte einen grossen Einfluss auf Politik und Verwaltung seiner Heimat bis zum Zusammenbruch der Monarchie aus, verteidigte zu dieser Zeit die kroatischen Interessen gegenueber Wien und Budapest und setzte sich fuer die Gleichberechtigung Kroatiens mit Oesterreich und Ungarn ein. Er war gegen einen gemeinsamen suedslawischen Staat, weil ein solcher, seiner Meinung nach, fuer die Kroaten eine unnatuerliche und ungesunde Loesung waere, da sie und Serben verschiedenen Kulturkreisen – dem westlichen und dem byzantinisch-orthodoxen angehoren. Als Demokrat und erzeugener Anhaenger des Westens konnte er mit der Pawelitschs Diktatur nicht einverstanden sein, und darum niederliess er sich in der Schweiz.

Auf dem Gebiet der Wissenschaft waren unter anderem seine Abhandlungen ueber die slawischen Familiengenossenschaften sehr bekannt, und auf dem literarischen Gebiet ragte er durch seine ausgezeichneten Uebersetzungen der Shakespeares Werke hervor.

Der Autor dieses Artikels bringt einige wertvolle Dokumente, die mit Krišković verbunden sind und die Gestalt von diesem kroatischen Wissenschaftler den Lesern nachern. Diese Dokumente beleuchten gleichzeitig die Zeit des Kriškovićs Lebens.

KRIŠKOVIĆ DOCET

Summary

The author's wish here was to throw some more light upon the life, person and work of the Croatian scientist Vinko Krišković from Senj. That distinguished professor of law, member of the Croatian parliament and vice-ban, exerted an important influence in the political life of his homeland during the Austro-Hungarian monarchy until its end in 1918, by defending the Croatian interests against the trespassing of Vienna and Pest and by pleading for the equality of all the nations within that monarchy. Likewise, he was against the south-slavic state looking upon it as an unnatural and harmful solution because Croats and Serbs belong to the two different religions and cultures. As a democrat and convinced supporter of the West, he did not agree either with the Independent State of Croatia, for which he spent the last few years of his life in the exile in Switzerland. In the sphere of science he was particularly known for his papers on the family cooperations and in literature as a translator of Shakespeare's works.

The author in this article presents also some valuable documents which throw light to some problems in connection with Vinko Krišković and approximate his figure as a man, intellectual and Croatian evidencing also the time in which Krišković lived.